

je moja in še več drugih učiteljev gorka želja, da bi zraven teoretičnih pedagogičnih obravnav tudi donasal praktične izdelke iz različnih nauk. Vem, da mnogim Tovarševim bravcem ni treba na kako reč naravnost z perstom kazati; ali — viši oči, više vidi, in v vsakem vertu navadno cvetè še kaka druga in znabiti prav lepa cvetica, in „Tovars“ naj bo tudi mlajšim učiteljem zveden vodnik. Jaz mislim, da s temi versticami nikogar ne žalim, timveč se nadjam, da sem izgovoril občno željo, in da se bode marsikteri sobrat oglasil in povedal, kako naj se obravnava ta ali uni nauk, da se po naj krajši poti hodi do pravega namena. Moje slabe moči v tem obziru prav rad podelil „Tovarsu“, in ako mu bode všeč, bodem prihodnje leto praktično obdeloval nektare berila. *)

Ferd. Vigle.

Pomenki

o

slovenskem pisanji.

XLVIII.

T. „Da se resnica prav spozná, je čuti treba dva zvoná.“

Čuj, poslušaj drugi zvon, ki poje, da *r* ni samoglasnik. Pervi je pisal o tem, dr. Miklosiču nasprot, dr. Schleicher (tedaj „Professor der vergleichenden Sprachwissenschaft und des Sanskrit an der Universität zu Prag“) l. 1852. v svoji „Formenlehre der kirchenslawischen Sprache“ str. 49 — 51 takole: »Mit dieser ansicht kann ich durchaus nicht übereinstimmen. ich halte vielmer *l* und *r* auch hier für consonanten, **jer** und **jerek** für vocale. Meine gründe sind folgende: **jer** und **jerek** geben sich durch den umstand als unterschiedene, wenn auch schwächere vocale zu erkennen, dass sie auch in wörtern, die nur mutae enthalten, als die einzigen vocale erscheinen, z. b. t'p't' strepitus, warum von dieser regel eine ausnahme statuieren? ist es denkbar, dass eine so genaue schrift wie die kirchenslawische **jer** und **jerek** so ganz überflüssig den lauten *l* und *r* zugesetzt habe? die sprachwissenschaft zeigt uns diese vocale **jer** und **jerek** ganz an ihrem platze, denn die slawische regel fordert nach *l* und *r* auch den vollen vocal da, wo in die verwanten sprachen vor diesen

*) Tudi mi poznamo to potrebo, toda „Tovars“ ne more sam vsemu kaj; zato vam bomo prav hvaležni, če nam bote poslali kaj takega dobrega blagá.

consonanten haben, vgl. *glava*, lit. *galva caput*, *vladû*, goth. *valda impero*, *grad' urbs*, *hortus*, goth. *gards domus*, ahd. *karto*, nhd. *garten hortus* u. s. f. die berufung auf das sanskrit beweist durchauss nicht für die ansicht Miklosichs, denn es ist im sanskrit unbestreitbare tatsache, dass *r* und *l* als vocale dort stets auss älteren vollen sylben, fast stets *ar* und *al* durch verkürzung, aussstossung des *a* entstanden sind, als kürzeste form aber eben nach speciell indischer ansicht der grammatiker auch für die wurzelform gehalten wurden. wie im sanskrit auss *al ar l* und *r* ward, so in neueren slawischen dialecten auss *l', l', r', r', l* und *r*; das ist dem gange der sprachengeschichte gemäss und somit hat das von Miklosich beigebrachte zeugniss der neueren dialecte keine beweisende kraft für die ältere sprache. dass selbst in älteren handschriften manchmal *jer* und *jerek* fele, beweist speciell für *r* und *l* nichts, diess kommt auch nach stummlauten vor, wie lautlere p. 23 bezeugt wird. und somit fallen die punkte weg, durch welche *jer* und *jerek* nach *r* und *l* sich von den übrigen *jer* und *jerek* nach anderen consonanten unterscheiden sollten. ich glaube demnach mit recht diese laute auch nach den beiden consonanten *r* und *l* mit den vocalen der anderen sprachen in parallele gesetzt zu haben⁴.

Tako je pisal nekđaj že l. 1794 Mrazovič str. 32, da se ima pisati perst ne pa prst.

Kopitar piše l. 1808 str. 136 zoper p. Marka (kteri pravi v slovnici svoji str. 204: „Also schreibt man *skerb*n oder *skerbne*, *dobr* etc., nicht *skerb*n, *dobar* oder *skerb*n, *dober*, weil man nicht schreibt *skerb*ana, *dober*a, sondern *skerb*na, *dob*ra) tole: »Was sagen E. E. aber zu dem Lateinischen *ager*, *faber*, und zu dem Deutschen *edel* u. dergl.? Man schreibt auch *agri*, *fabri*, der *edle*. — Die Böhmen sind von allen Slaven diejenigen, die die mildernden Vocale *e* und *i* im Schreiben bey weitem am seltensten ausdrücken, wiewohl auch die Süd-Slaven *osm'*, *mgla*, *tma*, *lgati*, *rvati*, *rza*, *petr'*, statt des Bohoritschischen *osëm*, *mègla*, *tàma*, *làgati*, *rùvati*, *rùja*, *Petèr*, schreiben: auch scheint P. Marcus noch am öftersten in Böhmischem Grammatiken — geblüthert zu haben. Man muss gestehen, dass die Consequenz der Elementar-Orthographie durch die Böhmisches Methode an Strenge gewinnt: aber, ausserdem dass die Augen der andern Mit-Europäer bey dem Anblicke der dadurch verursachten ungewohnten Consonanten-Gruppierungen erschrecken, so verliert auch die Sprache selbst an Wohl laut und Singbarkeit, worin sie sonst der Italienischen so schön nacheifert«.

Prof. Věkoslav Babukič ima v slovnici svoji (cf. mali řečník od Jos. Drobníča) str. 558 tole opombo: »Dieses kurze *á* ist gut zu unterscheiden von dem stummen *á*, welches immer nur dann gebraucht wird, wenn nach dem Mitlaute *r* ein oder zwei Mitlaute folgen z. B. *kàrv*, *kàrst*, *màrkva*, *smàrt*. — Statt dieses stummen *á*, welches demselben Laut der Natur nach als Ebenbild am ähnlichsten zu kommen scheint, schreiben viele das stumme *è*, was im Wesentlichen

auf dasselbe ausgeht, z. B. kěrv, kěrst, měrkva, směrt. Einige wieder gar keine Rücksicht auf den Wohllaut nehmend, da weder ein klares *a* noch *e* hörbar ist, schreiben keines von beiden, wie diess in der böhmischen Orthographie gang und gäbe ist, als: krv, prst, mrkva, smrt u. s. w. <

Več zoper to pisavo je v zagrebskih „Narodnih Novinah“ pisaril l. 1852 Starčević, in Anton Mažuranić, prof. in vodja reške gimnazije, pravi v „slovnici Hrvatski za gimnazije i realne škole (I. 1859 in II. l. 1861) str. 30. 31. §§. 64.

1. U hrvatskom ima jedan samostalan glas, za koji neima slova u klasičnih jezicah, a jasno se razlikuje od glasa svih inih samoglasnikah. U raznih krajih našega naroda može se on u mnogih rečih, te medju svakojakimi suglasnici čuti, a u nebitju shodna latinskoga glasnika znaju-ga gděšto pisati sa ' : jed'n, sed'm, og'nj, dob'r, hrab'r, nag'l, rěd'k, op'n'k, v'rt, p'rst i. t. d.

2. Ovaj glasnik vjerojatno da-se-je nēda obćenito tako izgovarao u napomenutih i podobnih slovkah (u kojih - se sada većinom *a* izgovara), ali u sadanjem najobičnijem izgovoru sačuvao-se-je još samo u nēkojih rečih pred *r*: v'rt, p'rst i. t. d. S toga tvrđda nēkoji učitelji, da-je u ovakvih slovkah glasnik *r*, te da netreba u njih drugoga glasnika pisati. Ali uzimati *r* za glasnik, znači dopuštati, da ima glasnika, koliko slovah; jer nijednog neima suglasnika, koji-se nebi dao onako kao *r* s onim samostalnim glasom i sprěda i straga izgovoriti n. p. b', 'b, r', 'r, i. t. d. Obě azbuke (§. 3.) imaju za ovaj glas osobita slova (glag. jerek; cir. jer, jerek), od kojih-bi-se jedno moralo pisati in ovakvih slovkah pred *r*, n. p. p'rst (ne pr'st, što-je bugarski). Stoga ē piše-se pred *r* za onaj izvorno hrvatski samostalni glas, koji neglasi kao nijedan latinski glasnik: pērst, kērst, vērt, smērt i. t. d.

Tisto leto, v katerem je realkin letnik razkazoval, da je *r* samoglasnik, razkazuje pa gimnazijski, da *r* ni samoglasnik in pravi na to: »Da se glasnik pred *r*, ako mu soglasnik nasledva, v novoslov. le na pol ali celo ne izgovarja, skoraj vse novoslovenske slovnice od prve do zadnje učē, vendar nobena si ne upa terditi, da je *r* potlej samoglasnik. Nobena tudi ne učī, da se sme polglasnik tedaj spuščati . . . Dasiravno naglaska v teh primerih znamenjati ni treba, kar že Kopitar veleval; sim vendar čisto Mažuranićeve misli, in zdi se mi kakor bi vidil le kosti po koncu molēti brez mesa, kadar vidim krst, smrt i. t. d. Sicer polglasnika ne spuščamo, ga tudi tu ne smemo; in všēc mi je pravilo Babukićevo: Govori nēšus, piši očesu! — In Hrovatje sami ne vedō po tem, ker se ne ravnaajo v pisanju vsi po slovniškem pravilu, kako bi svoje ime (Hrovat, Horvat, Hārvat, Hērvat, Hrvat i. t. d.) pisali!«

Ondi je tudi Janežičeva opomba iz slovnice l. 1854: »Po izgledu staroslovenščine prištevajo nekteri pisatelji tudi pisme *r* samoglasnikom . . V 2. natisu l. 1863 ga je tudi samoglasnikom prištel in pisal tako (cf. Knjiž. V. Jagić.); ali v 3. natisu l.

1864 — torej „u o j novijoj“ — piše Janežič str. 4.: »V pisavi polglasnega *e* pred *r^{om}* sem krenil spet po starem poti, da v pisanji ne bode razločka med slovnico in med ostalimi šolskimi bukvami — slovenskimi in hrovaškimi«. —

Ker se je ta reč tolikanj jela mešati in spreminjati, sem se hotel z nekterimi drugimi pisatelji posvetovati ter pozvediti, ktere misli so v tem, in — bodi mi brez zamere, da nekatere tukaj očitno imenujem! Prof. Seb. Žepič mi je pisal tole: »Uprašal si me zavoljo *r^a*, kaj da mislim. V »izvėsčih« sem pisal *ě* pred *r^{om}*, ker sem moral; sicer je moje mnénje, da *e* ali *ě* pred *r^{om}* ne pišemo, ne sicer zato, kakor da bi z Miklošičem mislil, da je *r* glasnik, ampak ker nimamo nobenega pripravnega pismena namesto *e* ali *ě* pred *r^{om}*, dokler pišemo z abecedo latinsko, ktere se menda dolgo še, ali pa, kar je verjetniše, nikdar otesli ne bomo. Kajti če pišemo *e* ali pa *ě*, kolikokrat je človek v zadrégi zavoljo prave izreke, ali bi izgovoril *e* ali ne, ali ima *ě* naglas ali ne? Če bi pisali s cirilico, bi mogli vzeti za to službo *jerek* ali pa *jer*, piše z latinico pa naj bolj prav kaže, da pišemo samo *r*, toda le v korenih (bi jaz djal), kjer je v staroslovenščini *r^u* ali pa *r^u*, ne pa v drugih zlogih: krt, prst, grméti, grm, krvi; ali verjétni (od vérú jeti), zoperni (ker kratek), sréberni, dober, koder i. t. d. Da pa *r* ni vokál, to nam kaže staroslovenščina, ki ne piše *r* temuč *r^u* ali pa *r^u* v tem primérlejši. Jaz sem torej za *r* brez *e* ali *ě*, toda ne ker mislim, da je tukaj *r* glasnik, ampak le zavolj »oportuniteta« in zbog zloge, ker tudi Čehi uže od někdej tako pišejo, Srbliji (po Vuku) in skoro vsi hrvaški pisavci razun šolskih bukev.« —

Prof. Ladislav: »Kar se tiče tistega *r* (trd, vrt), jaz sem mu »ex principio contrarius«, pišem zmiraj *e*, toda v tiskarnici mi popravijo (celo lastno ime Hrovat v Hrvat!) — O tej reči sem začel precej premišljevat, ko so Novice e sistematično opuštati jele. Naredil sem si neki načrt, ki ga utegnem izdelati . . . Če izpušamo *e* pred *r*, moramo tudi ga pred *l* (quia erat vocalis) n. p. šel -*šl*- šla -šlo; misl - misli; mrzl - a-o; tudi pred *n*: bolezn - bolezn, prikazn - zni, potlej bo pa sklanjanje lahko . . . Pomisliti je, kako bo a) narod bral, b) kako bodo učitelji po deželi učili, in c) kako bodo pesniki »metrum« ravnali. — Če pa pravijo, zato opušajmo *e*, da bomo ptujcem ustregli in jim učenje lajšali. Prašam: Koliko so pa ptujci za nas storili? Kaj jim bomo vedno mi stregli? — In če pravijo, zato opušajmo *e*, da se bomo Hrvatom bližali ter jugoslovansko literaturo ustanovili. Da! pač bi bilo želeti za vse Jugoslovane eno literaturo imeti! Ali tu naj dvoje izrečem: a) Ko bi se bili Hrvatje toliko bližali nam, kolikor smo se mi njim, bili bi že zdavnej vkup; b) ker se oni nečejo nič bližati, mi tudi naših starih pravic ne moremo (zavoljo njih) zavreči. . . . Reč se bo sčasoma pojasnila. Važno je to prašanje posebno za šolo. Učitelj mora v stanu biti za vsako reč pravilo pripravljeno imeti ter razlagati na terdni podlagi i. t. d. i. t. d.«

Celo resnično mi piše naš Svitoslav, čigar pisava je slavno svitla iz Danice: »Da je *r* samoglasne narave, menim, da je

gola vraža, ker so nekteri jeli tako terditi in pisariti; resnica bi utegnila biti le, da se *e* pred *r*^{em} z naslednjim soglasnikom veči del bolj ozko in tesno izgovarja, nikdar pa vendar ne pri Slovencih tako tesno, kakor pri Serbljanih in Čehih. Po tisti pravici skorej kakor pri *r* bi mogli tudi vsim drugim soglasnikom glasniško lastnijo prilastovati. In spet: »Theorija zastran *r*ⁿ glasnika naj bi se v večne temnice vergla; to se pravi: *r*ⁿ čevljice vzeti in mu opanke pritvezti. — Če bomo prehitro na razpotja zavijali, ljudstvo ne bo moglo za nami, in pisali bomo sami za se. — To izpuščanje se ne more dosti ograjati; čimú neki jezik kaziti, ki nam ga je mili Stvarnik lepega dal!«

Kolikorkrat sem z ranjkim Metelkotom o tem govoril, vselej mi je djal: »Je preterdo, preterdo (zu hart, zu hart!) in staroslovensčina drugač uči!« Iz gotovega vira tudi vem, da je ranjki Slomšek v slovesni družbi poprašan, ali je on za to pisavo ali zoper to, (da se piše *r* samoglasnik, brez polglasnega *e*) rekel, da je zoper to pisavo. Ravno to sta mi ustmeno spoznala slavna naša pisatelja Terstenjak in Hicinger. In kodar sem hodil lani in letos po Slovenskem, so mi veči del tožili, da jim ta pisava ni po všečnosti. In kar sem rekel lani (I. Jezičn. VI.) tebi, rečem tudi letos: »Boli me omenjena gospodarska sprememba v slovenskem pisanji. Raztergali so nas v tém in — kdo vé, kdaj bomo vendar Slovenci složni v složni pisavi?!«

U. Oh! boli tudi mene, pa — veseli me, da ne kažeš doslej v svoji pisavi tistega napredka, da je *r* samoglasnik! Veseli me, da ne delaš na vrat na nos, ker naglica ni pridna. Zdaj vem, da je tebi lastna »die einfalt, welche richtiger sieht, als der verstand der verständigen;« da se ne ravnaš po »nevednosti ali zanikernosti« slovničarjev, koji »tumarahu tudjom naukom pokvareni vrlo dolgo u jeziku slovenskom.« Veseli me, da »med jezikoslovci to ni tako trdna, znana reč«, da »mi Slovenci nismo poslednji, ki v tem resnici odpiramo vrata«. Res, prav ima Svitoslav, »gola vraža je, da je *r* samoglasnik«, in na ves glas kličem z njim vred: »Čimu neki jezik kaziti, ki nam ga je mili Stvarnik lepega dal!« —

T.

Kdor ne vé glumi glas,
Naj ne hodi k ljudem v vas.

Naroden pregovor.